

СВЕТОСЛАВ МИНКОВ

ОРДЕН

chitanka.info

Държавните служби, не зная защо, ми напомнят кожи на различни животни. Има някои служители, които изглеждат съвсем естествено разположени върху лъвски и тигрови кожи, има други — насядали по кожата на леопарди, зебри, антилопи, мечки.

Но колкото по-ниско спада йерархията и се зареждат в далечината дребосъците на щатния персонал, толкова по-скромни стават и самите служби и се видоизменят съответно в кожи на зайци, лисици, невестулки, борсуци, таралежи и дори мишки. Изразът „канцеларска мишка“ не е случаен. В тоя израз е въплътен образът на дребния служител, който едва е побрал цялата своя съдба и служебно поприще върху някаква нищожна кожа на мишка.

Прочее, на такава една миша кожа, смален до неузнаваемост, гледан сякаш през умалителните стъкла на бинокъл, се беше свил и нашият познайник Петко Хамсиев, когото всички наричаха със задушевна интимност „бай Петко“.

Облъхан от много житейски бури и събития, бай Петко бе останал непокътнат на своя служебен пост, стиснал здраво в ръцете си гугумените архивни печати и тампона с виолетовото мастило. Падаха правителства, избухваха размирици, препускаха по улиците побеснели конни стражари, а тоя народен труженик си седеше кротичко в полутъмната канцелария, незабележим като овехтялото кошче за смет, което се спотайваше в един от ъглите. И когато най-после самата царска корона се търкулна безвъзвратно в бездната на времето, към новия живот премина и бай Петко заедно с историческите каменни и бронзови паметници на миналото.

Съвсем погрешно и несправедливо е да се мисли, че нашият герой дължеше тая своя служебна устойчивост на някакви хамелеонски черти в характера си, че той угодническо и се нагаждаше към началствата, та по такъв начин опазваше мястото си върху мишата кожа. Другаде се криеше неговата сила — не в подлизурството и във връзките му с големци и влиятелни покровители, а само в умението му да претворява обикновената канцеларска работа в задълбочена народополезна дейност.

Има хора, които се раждат за велики дела и блестят като сияйни звезди върху небосклона на историята. Бай Петко беше роден за архивар и мъждукаше като светулка в дрезгавината на сивото всекидневие. Но със своето незначително призвание той бе навлязъл

дълбоко в живота — там, където в загадъчните недра на регистрите и преписките гъмжаха уж маловажни неща и събития, а после съвсем неочаквано из същите тия недра току отекваше във висшите сфери някое важно правителствено решение или някоя вълнуваща доставка на норвежки херинги.

Проникновен познавач на тънкия архиварски занаят, бай Петко беше натъкмил поверената му архива с образцово подредени класьори и папки, с всякакви азбучници, наръчници и справочници. Сред тая уютна обстановка — с кожена възглавничка на скърцащия стол, с пъстро ковчорче зад гърба, с меко килимче под краката, а през зимните дни и с приятно пламтяща печка — нашият герой работеше всеотдайно и вдъхновено, изпитвайки истинско опиянение от застоялия мирис на прах и на стара хартия.

И тъкмо в това всеотдайно усърдие, в тая професионална опитност бай Петко беше незаменим и нямаше съперници. Той познаваше преписките с всичките им отличителни белези, с петната и драскотините по кориците и за няколко секунди можеше да измъкне из архивния покой и най-забутаната преписка, отдавна потънала в забвение. Затова, без оглед, както се казва, на политически убеждения, често сменящите се шефове съзнаваха своята пълна зависимост от всекиминутното съдействие на бай Петко и не само не смятаха да го уволняват, но самоотвержено го закриляха от своеволията на другите властници.

* * *

Дълга и многоописателна работа е да се проследи жизненият път на нашия герой от ведрия изгрев на рождението му до здрачината на неговия пенсионерски залез. Тоя път лъкатуши из пущинака на едно сиромашко юношество, минава през бойните полета на две войни и се губи в няколко опушени и неприветливи канцеларии. Но ние няма да обременяваме родната литература с още един роман, а ще се задоволим да поднесем на читателя в рамките на приличието само един обикновен разказ. Затова, като се връщаме четвърт век назад, ние заставаме тъкмо пред оная светла точка от биографията на бай Петко,

когато той, след дълго бродене по мъките житейски, най-сетне достойно се бе наместил върху мишата архиварска кожа.

По онова време бай Петко живееше с жена си и сина си в една порутена къщурка, наследена от покойните му родители. Това старо семейно гнездо бе изникнало в първите години след Освобождението сред някаква буренясала окрайнина, но после, с разрастването на града, къщурката неочаквано се озова в средата на столицата, заобиколена от мрачните калкани на многоетажни модерни здания. В нейната широка градина до късна есен цъфтяха цветя, а зиме по оснежените дървета пърхаха настръхнали от студ врабци, от клоните се сипеше ситен снежец и всичко наоколо глъхнеше в някакъв сънен провинциален покой.

Грижлива стопанка на тоя тих дом беше незабравимата каква Нешка — суха чевръста женица с винаги озадачено лице, което излъчваше страдалческо примирение и покорство. От зори до среднощ тя тичаше из къщи с парцал в ръката, бършеше несъществуващия прах по маси, столове и всякакви изпречили се пред погледа ѝ предмети, переше и простираше най-разнообразно пране, налагаше туршия в глинени делви и кисело зеле в голяма каца, вареше сладка, мармелади и доматино пюре, а през свободното време премяташе между пръстите си две-три дълги куки с някакво плетиво. И ако бай Петко можеше да се каже, че бе роден за архивар, неуморната му съпруга със своята многостранна домашна дейност олицетворяваше най-предана весталка на семейното огнище.

За разлика от родителите синът не се отличаваше нито с вродени дарби, нито с особено прилежание. Като повечето съседски деца, Стефчо рано изхвъркна на улицата с комат черен хляб, посипан с чубрица, и навлезе в детските игри и немирства с ликуващия крясък на неукротимо диваче. Улисана в къщната работа и обезсилена от кроткия си нрав, майка му не успяваше да се справи с него и той растеше на свобода сред шумния рояк на махленските хлапета.

В училище Стефчо изпитваше някакво мъчително притеснение и все се потеше, когато го дигаха на урок край черната дъска. В тоя странен свят с разгърнати географски карти и изображения на маймуноподобни първобитни хора, сред прашясалите сбирки от препарирани катерички и спиртосани в стъкленици змии и гущери момчето на архиваря креташе с двойки и тройки и едва се дотътра до

гимназията, дето съвсем се уплете в разни неразгадаеми формули, хипотези и хипотенузи. И тогава, за огорчение на родителите, но за свое безкрайно облекчение, Стефчо трябваше да напусне училището и да се залови за някой лекодостъпен занаят.

Впрочем огорчението на бащата и майката не беше дълбоко и дълготрайно, защото никой от техните два рода не бе стигнал изобщо до високите върхове на просвещението. Роднините на така Нешка бяха все малоимотни и малограмотни селяни, а далечните остатъци от Хамсиевия род наброяваха десетина занаятчии и други дребни съществування, между които имаше един черковен клисар и един пазач на общински бик. Само някакъв трети братовчед на бай Петко се беше издигнал до фелдфебелски чин в един военен духов оркестър, но следвайки артистичната традиция на военните музиканти, се бе пропилил и бе починал преждевременно, преди да прослави себе си и рода си като кларнетист от национален мащаб. Така че, когато Стефчо зарязва гимназията, родителите приеха тоя тъжен факт като неизбежна родова орисия, свиха примирено рамене и изпратиха сина си да чиракува в един автомобилен гараж.

Сам излязъл от семейството на беден сарач, бай Петко едничък в рода остана да стърчи над другите от своята чиновническа висота и с право можеше да се смята за най-преуспял в живота.

И наистина, след като опита всякакви професии и никъде не пусна корен, бай Петко се примъкна с оскъдното си образование до крайчеца на държавната трапеза и седна смирено там в униформата на куриер. Схватлив и изпълнителен, той постепенно напредна в службата, стана броец, после зае регистраторско място и на края се добра до отдавна чаканата архиварска длъжност, в която разгърна всичката си затаена енергия и канцеларски талант. Така се закрепил нашият герой върху шеметно въртящото се земно кълбо и сам започнал бавно да се върти около оста на постигнатото служебно благополучие.

* * *

Една по една минаваха годините, темето на бай Петко оголя и само около тила и ушите му се запази ивица сребриста коса като венец от прецъфтялата младост.

В тия напреднали вече години човек се привързва с особена страст към живота, мери редовно кръвното си налягане, подлага се на диетични самоизтезания и пие билков чай против коварния пристъп на склерозата. В тая улегнала и трезва възраст обикновено никакви отвлечени стремежи не вълнуват нашето делнично битие, никакви мечти не смуцават благоразумните ни помисли. Но по някакво необяснимо отклонение от общото правило времето, изглежда, не бе засегнало мечтателните центрове на бай Петко и той неотлъчно носеше в себе си една потайна мечта.

Досега още никой академик не е изяснил как се зараждат мечтите, ала това не значи, че и ние трябва да отминем с мълчание оня престарял опълченец, който даде началния тласък на въображението на нашия герой.

Беше лятна неделна утрин, в чиято слънчева мараня пъплеха на излет към планината безброй семейства с кривокраки бащи в къси дочени панталонки, с едрогърдести майки в простички басмени рокли и с пощръклели хлапета, които тичаха насам-натам като отвързани палета. Но между семействата, които не вземаха участие в това възторжено туристическо щурмуване на природата и оставаха в нажежените пазви на притихналия град, беше и семейството на архиваря. Зачервена и запотена, кака Нешка готвеше на печката обичайното празнично ястие, Стефчо кърпеше някаква велосипедна гума, а бай Петко бе излязъл да се поразходи и да си купи вестник.

На връщане към къщи архиварят се отби в сенчестата градинка на една пивница да сръбне чаша бира. Още не беше настъпил часът на обедните почерпки и заведението пустееше с празни маси, които двама келнери отупваха по навик с кърпите си в очакване на клиенти.

Когато пред бай Петко бе сложена запотената халба с кехлибарено пиво, в градинката влезе нов посетител и седна край близката маса. Беше някакъв кокалест опълченец с бяла чаталеста брада, стегнат в малко широчка униформа, с пиринчено лъвче на калпака и с цяла низа ордени на гърдите. Опълченецът запали цигара в опушено дървено цигаре и скоро един от келнерите му донесе шишенце мастика, чаша вода с парче лед и чинийка с репички. Старият ветеран изля мастиката в чашата и като се полюбува на седефените колелца, които се завъртяха около парчето лед, взе направо

с пръсти от чинийката една репичка и я захрупа с изкуствените си челюсти.

Нашият герой беше виждал неведнъж опълченци, но сега за пръв път изпита едно особено чувство при появата на тая поборническа фигура, излязла сякаш от някой исторически паноптикум. Това смесено чувство на благоговение и почуда бе предизвикано не толкова от самата фигура, колкото от накачените по гърдите ордени и медали, които блещукаха на пъстрите си лентички с внушителна тържественост.

Бай Петко беше скромен човек, чужд на всякакво славолубие и суетност. Той бе обгорял в огъня на две войни — Балканската и Първата световна, — беше участвувал в много люти битки като обикновен редник и заедно с останалите войници беше крещял ура в яростния устрем на атаките. По-късно тоя незнаен воин се прибра завинаги в мирния живот, отнасяйки от сраженията една задравяла рана на крака, който го наболяваше във влажни и дъждовни дни. И докато други участници във войните обичаха да разправят бойните си преживелици, да се хвалят с измислени подвизи и да се перчат с ордени за храброст, бившият фронтовак Петко Груйчев Хамсиев мълчаливо носеше в себе си мрачния спомен от кървавите военни години и дори не се сещаше да съжالياва, че не бе удостоен с никакво отличие.

Ала в оная лятна утрин, гледайки ордени на стария опълченец, архиварят неочаквано се събуди от обичайното си равнодушие към земната суета и най-неподозирани мисли и възжеления раздвижиха боязливата му фантазия. И тогава в някаква чудновата игра на въображението той видя как от гърдите на опълченеца се откъсна един орден, един ослепително блестящ орден, който затрептя като пеперуда във въздуха и се понесе бавно срещу него. Орденът долетя съвсем близо, описа лека дъга и кацна над сърцето на бай Петко — точно на онова място, дето се окачват ордени. И сърцето затупка бързо-бързо в прилив на неизпитвано дотогава вълнение.

* * *

Така възникна мечтата за орден, но тя не се появи изведнъж, а дълго и неусетно се напластяваше като елмазен пращец в съзнанието на нашия герой. Отначало това беше само едно случайно хрумване, едно смътно пожелание, което постепенно започна да изпъква все по-настойчиво, докато най-сетне се превърна в постоянен и парлив копнеж. Тая съкровена орденоносна мечта завладя изцяло архиваря, удвояваше усърдието му за работа, изпълваше го с някакво трепетно очакване. И често пъти, както си седеше в канцеларията, потънал сред купищата преписки, по лицето му току просветваше едва забележима усмивка като отблясък от затаената в душата му светлина.

Но в летежа на времето се заредиха събития, които погълнаха пламтящия копнеж и той сякаш угасна под тяхната пепел.

Най-напред се яви някакъв предприемач и предложи на бай Петко да събори старата къщурка и да построи върху цялото място голям жилищен дом по подобие на съседните сгради. В замяна архиварят щеше да получи тристаен слънчев апартамент и значителна сума пари в брой. Това предложение хвърли в тревога познатото ни семейство и го изтласка от утъпканата пътека на спокойното му съществуване. Разбира се, бай Петко беше склонен да преговаря с предприемача, но каква Нешка прояви неочаквана за нея си характер съпротива и не се съгласяваше да изостави старото гнездо, с което беше свикнала и във всяко ъгълче на което бе скътала разни бурканчета, пробити тенджери и други непоклатими за навиците ѝ вехтории. Най-сетне в спора между двамата съпрузи се намеси и синът в полза на бащата и каква Нешка бе принудена на отстъпки, както винаги. Но тогава между двете страни се проточиха такива мъчителни преговори, пред които бледнееха и най-сложните и заплетени дипломатически съвещания.

С присъщия на сиромасите хора страх да не бъдат измамани, семейство Хамсиеви предяви за своя имот най-висока оценка. Притискани от вечна оскъдица, съпрузите изведнъж се намериха пред съблазнителната възможност да се избавят от немотията и да заживеят по-удобно, с разните му там паркети, бани, бойлери, и на всичко отгоре — с някоя и друга пара за черни дни в банката. Затова към техния страх от измама се прибави и неприкритата им алчност да изтръгнат от предприемача възможните най-големи облаги. А предприемачът, от своя страна, виждайки пред себе си тия колкото

алчни, толкова и наивни хорица, се мъчеше да ги убеди, че и това, което им е дал, е много, защото се бил излъгал в сметката, но думата назад се не връщала и хайде от него да минело — щях от другаде да си изкара загубата.

Това взаимно надхитряне между предприемача и бай Петко би продължило кой знае докога, ако небосклонът не се озари от пламъците на далечен пожар. Един луд ефрейтор беше запалил Втората световна война и животът изведнъж застина в някаква зловеща напрегнатост. В настъпилото с неизвестности затишие никой не мислеше вече за строежи, предприемачът се сви като охлюв в черупката си и семейството на архиваря остана с празни ръце.

* * *

Синът на бай Петко не се задържа дълго в автомобилния гараж. Не му се завираше под колите, търсеше някоя по-чиста работа. Като почиракува тук-там из разни механо-технически работилници, Стефчо отиде на края при един свой приятел, който бе пригледил наскоро една барака за поправка на мотоциклети и велосипеди. И в тая ремонтна работилничка той запретна ръкави да си вади хляба.

Стефчо беше пуснал мустачки и някогашните момчешки лудории вече не го вълнуваха. Той наедря и улегна, мечтателен блясък овлажни очите му. Когато останеше свободен, опитваше се да свири на акордеон, а в празнични дни запращяваше с един червен мотоциклет извън града и на задната седалка потрепваше като пеперудка русокосото Марче, което също учеше занаят в един фризьорски салон.

По това време покорителите на жизнено пространство заграбиха половин Европа и като стихийно прииждащи кални води продължаваха да заливат останалите страни. Тия ненаситни хищници се настаниха и у нас, загрухтяха приятелски „гут, гут“ и започнаха да изнасят такива количества свински пушени бутове, че в нашата национална емблема наред с розата зае достойно място и свинският бут. А после увълчените арийски рицари връхлетяха на Изток и потекоха кърви, и пламнаха пожарища по безкрайната руска земя.

Бай Петко не се занимаваше с политика, но вестта за злодейското нападение над Съветския съюз жегна сърцето му. Той беше наследил

патриархалната привързаност към руския народ освободител и смяташе Русия за могъща юначна сила, която никой не можеше да победи. Тая сила напираше от картината в тяхната гостна стая, където руският войник се бе възправил на Шипка, величав и неустрашим срещу турските пълчища.

Макар че имаше бойния опит на две войни, архиварят не пренебрегваше нещото мнение по военните въпроси на махленския шивач Стоян Белопопски, при когото рядко шиеше по някой нов костюм, но често обръщаше и поправяше старите си дрехи. Някога, през Априлските събития на двадесет и пета година, Стоян Белопопски беше арестуван по погрешка в Дирекцията на полицията и след като прекара там десетина дни, бе освободен като напълно благонадежден гражданин. Но оттогава шивачът си внуши, че действително е бил замесен в някаква конспирация и че едва ли не по чудо се е спасил от обесване или най-малкото — от доживотен затвор. Той не пропускаше случая да подхвърли, че е бил арестуван, и като намигаше поверително, създаваше впечатление, че е врял и кипял в преждията на нелегалния живот. С това самочувствие на обигран конспиратор Стоян Белопопски сечеше авторитетно в напечен и надлъжен разрез всички политически събития и нямаше въпрос, който да не му беше съвсем ясен и да оставяше у него някаква мъглявина на съмнение.

Едър на ръст, с удължена глава и големи конски зъби, Стоян Белопопски излъчваше от целия си конски образ характера на необуздан жребец. Бай Петко обичаше да се отбива привечер в ателието на тоя своенравен разпоредител със световните съдбини и да слуша неговите смели прогнози за международното положение. Тук трябва да отбележим, че в поменатото ателие, наречено „Парижки шик“, работеше един вечно мълчалив калфа, който издаваше шум само с краката си, когато раздвижваше шевната машина. В присъствието на тоя доверен човек, затаен зад големия платнен параван, двамата приятели разглеждаха съсредоточено картата на Съветския съюз и Стоян Белопопски чертаеше с генералщабна прозорливост разгрома на фашистките разбойници.

* * *

Но над нашата смълчана страна, която напомняше остров сред развълнувано море, започнаха да прехвърчат пламъци от големия пожар. Високо в небето забръмчаха ята от метални ястреби и замятаха бомби. В адския трясък на експлозиите изригнаха гейзери от раздробена земя, сриваха се здания, загиваха хора.

Един ден така Нешка тъкмо беше излязла из пазара, и сирените пак нададоха тревожен вой. Хората се разбягаха по скривалища и мазета, магазините запуснаха шумно ламаринените ролетки. Увлечена от общата тревога, така Нешка се подслони недалеч от къщи в един пететажен дом, чиито обитатели вече прииждаха в полутъмното избено помещение и възбудено се питаха дали са откачили от контакта шнура на котлона и къде ли е сега Веса или Гошо, или Христо, който отишъл да вади бирническо удостоверение. В тая натегната атмосфера отекна глухият тътен на първите бомби и после все по-близо и по-близо се разнасяше силен гръм, зенитните оръдия трещяха ожесточено, някъде припряно потракваше картечница. И изведнъж оглушителен грохот разтърси зданието, посипа се звън на невидими счупени стъкла, от тавана на избата се отрониха късове груба мазилка. Хората се сгушиха един до друг, някои започнаха да се кръстят. Последва втори, още по-силен трясък и неудържима въздушна вълна нахлу стремително като хала. И след това бурята отмина, гърмежите оредяха и заглъхнаха в далечината.

Когато хората излязоха отново сред съживения живот, така Нешка също се измъкна от подземията и потегли към къщи. Но нататък нещо димеше и въздухът наоколо бе запрашен и изпълнен с тежък мирис на изгоряло.

Обзета от лошо предчувствие, така Нешка ускори стъпките си и като се приближи, остана поразена от страшната гледка. Голямата четириетажна сграда до тяхната къща бе наполовина отнесена и от нея стърчаха само стени със зеещи дупки, през които се виждаха провиснали мебели между оголени железни греди. А малко встрани — сърцето на клетата женица замря от ужас, — да, малко встрани, в техния широк двор, димеше жалка купчина развалини. Старата къщурка беше превърната в пепелище, под което бавно догаряше затрупаната покъщнина — леглата, пъстро тъканите черги, саксиите с алено мушкато, бурканите със сладко, делвите с туршия. И заедно с

всичко това изтляваше и чезнеше цялата сиромашка уютност на бай Петковото семейно гнездо.

Ние няма да описваме какво стана по-нататък — как семейството на архиваря се приюти със събрани отгук-оттам вектори в една стая у свои близки, как след това двамата съпрузи се евакуираха заедно с учреждението на бай Петко в едно тихо градче, а Стефчо остана да работи в бараката на приятеля си, дете все нови беглеци от столицата постоянно се отбиваха да постегнат велосипеда или мотоциклета си и да купят тайно някой литър бензин. Ние няма да разказваме как всеки ден атмосферата се нажежаваше все повече и как по пътищата и селата вече слизаха от планинските гъсталаци брадясали мъже, които палеха германските складове и се сражаваха смело с полицията и войската.

Всички тия събития, следващи бързо едно подир друго, погълнаха изцяло вниманието на бай Петко и затрупаха неговата смешна и нелепа мечта за орден, която бе проблеснала случайно през ония спокойни дни.

Но докато бай Петко все още се крепеше и не падаше духом, така Нешка се щураше насам-натам като изскубнато из корен растение, присадено на чужда камениста земя.

Най-сетне след тежкия мрак настъпиха светлите есенни дни на всенародното освобождение. Весели гърмежи ехтяха из въздуха, хората събираха цветята от градините и засипваха с китки съветските бойци и танкове, минаващи в победен марш през нашата земя.

Разгромените рицари с пречупения кръст бягаха на запад окървавени и зли и в бягството си издигаха последни барикади за спасение. Но нищо не можеше да спре вихрения пристъп на отмъстителите — светкавичните залпове на съветските катюши помитаха всяка съпротива и разчистваха пътя към бункера на лудия ефрейтор.

В тая решителна битка участвуваше заедно с другите народи и нашият народ. Между младите войници, които се готвеха да заминат за фронта, беше и Стефчо. Като го изпращаха в казармата, бай Петко го потупа окуражително по рамото, а така Нешка пъкна в торбичката му едно варено пиле и го закичи със здравец, примигваща от смущение.

После един дълъг влак отнесе бойците далече от родината. Разпалиха се яростни сражения на чужда земя. Врагът се биеше отчаяно и смъртта безпощадно косеше и двете страни, без да подбира

жертвите. В такъв ожесточен бой край едно унгарско село загина и Стефчо.

При страшната вест така Нешка тихо изхлипа, но миг след това в съзнанието и се открие всичият ужас на сполетялата ги злочестина и тя се разтърси в неудържими ридания. Напразно бай Петко преглъщаше вълнението си и се опитваше да я утеши — така Нешка се бе отдала до премаляване и самозабрава на своята майчина скръб.

От убития Стефчо се запази един износен костюм, чифт вехти обувки с изкривени токове и една голяма дървена кутия с разни отвертки, клещи и други инструменти. Над тия скъпи реликви майката дълго изплаква насъбралата се болка. Когато изтекоха всичките сълзи, в празните ѝ очи остана да блуждае само един занесен поглед, а бодливата мъка все дълбаеше и дълбаеше покрусеното ѝ сърце. Кака Нешка заляна, лицето ѝ изсъхна и стана мъничко, брадичката ѝ се изостри. И още преди да мине година от непрежалимата загуба, тя съвсем се стопи и една привечер угасна като свещица.

* * *

След тия неочаквани удари, които отнеха най-близките му същества, бай Петко остана сам. И както обикновено се случва, тъгата му по свидните покойници постепенно утихна и се затаи дълбоко някъде в него, за да изпъззи като лютив дим при спомняне на миналото.

Нашият самотен герой навлезе в новия живот с предишната всеотдайност и усърдие и архивата продължаваше да прелива от писма, заявления, изложения и всякакви канцеларски книжа. В учреждението се появиха нови хора и нови служби с чудновати имена, които се навиваха като тирбушон в българското ухо. Бай Петко стоеше непоклатим на стария си пост и все така умело направляваше преписките сред кипналото архивно море, но в служебните списъци и ведомости той вече блестеше с английското звание *диспечер*. Това тайнствено прекръщаване и въвеждане в британски сан, изглежда, се отрази благотворно на неговия стеснителен характер и той започна да взема думата по събрания и при тържествени случаи заслужено изпъкваше на лично място в учрежденския президиум.

След работа, по стар навик, архиварят (ние ще го наричаме така и занапред въпреки благородната му диспечерска титла) продължаваше да навестява приятеля си Стоян Белопопски и да разговаря с него по вълнуващите въпроси на деня. При влизането на очаквания гост голямото стенно огледало светваше приветливо насреща му и радостно приемаше образа му в сребрилата си глъбина. Дребничката фигура на бай Петко отдавна се отразяваше в това огледало, но сега тя беше доста отслабнала, беше се попрегърбила и съвсем състарила. Венецът от оредялата му коса бе станал снежнобял, ушите му стърчаха някак уголемени, възпалените му очи сълзяха от умора и леки пристъпи на астма стягаха гърдите му.

Бай Петко сядаше до дългата кройческата маса, дето шивачът, с провесен около шията си шивашки метър, гладеше или кроеше някоя дреха. Макар че доскоро беше върл противник на буржоазията и капитализма и разпалено проповядваше социалистическия строй, Стоян Белопопски си остана частник. „Други да вървят в колективи, ние достатъчно сме работили за днешната власт.“ Той освободи от работа мълчаливия калфа и остана да работи сам, за да не бъде уличен в експлоатация на човек от човека, но привечер същият калфа и разни други парчеджии го спохождаха тихичко и му носеха ушити кой панталон, кой сако. Все в духа на новото време шивачът смени упадъчния надпис на фирмата си „Парижки шик“ с многообещаващото социалистическо наименование „Първи май“. След тия нововъведения той с право негодуваше, че искали да съединят ателието му със съседното помещение, за да открият някаква зарзаватчийница. „Затова ли сме се борили и сме излагали живота си на рискове, та сега да ни изхвърлят на улицата?“ — възмущаваше се той пак в множествено число. Стоян Белопопски беше твърдо убеден, че социализмът е създаден за негово лично удобство, и посрещаше с мърморещо недоволство всяко начинание, което засягаше собствените му интереси. Той смяташе, че както има главен прокурор на републиката, също тъй необходимо е да има и главен шивач (по подобие на някогашните придворни шивачи) и че тоя главен републикански шивач трябва да бъде тъкмо той заради многократно самоизтъкваните, но никому неизвестни негови заслуги.

Загледан в задрямалото канарче, което стоеше сгушено в клетката на отсрещната стена, бай Петко слушаше търпеливо приятеля

си и от време на време си позволяваше да му противоречи. Той виждаше как животът шеметно изменя своя облик и сред разкъсания мрак на старата неволя изгрява лъчистото бъдеще на цял народ. Затова, когато самонадеяният всезнайко заради някоя случайна неуредица започнеше явно да изопачава действителността, бай Петко не можеше да се сдържи и се обаждаше в защита на правдата. Тогава и канарчето надигаше глава и с тихо подсвирване се опитваше да вразуми господаря си. В края на краищата шивачът наистина омекваше и с продължително мълчание признаваше, че е прекалил.

* * *

В пъстрия и шумен кипез на новия живот много чудни неща приковаваха вниманието на бай Петко. Но особено силно порази неговото въображение оня поток от ордени, който рукна изведнъж сякаш из някакъв приказан рог на изобилието. Почти всеки ден вестниците съобщаваха имена на орденоносци — отличници в производството, борци за народна свобода, изтъкнати хора на науката и изкуствата, заслужили обществени дейци. Беше учреден дори орден на многодетните майки, чиито имена се изреждаха в дълги поменици. Като се прибереше вечер в стаята си, бай Петко четеше всички тия съобщения с напрегнато любопитство и макар че не познаваше никого от наградените, обичаше да произнася гласно имената им, като че лично той обявяваше отличията пред някакво тържествено събрание.

В дни на големи празници улиците се изпълваха с весел и жизнерадостен народ, който минаваше в безкрайни шествия с песни, музика и знамена. Много от участниците в тия празненства бяха украсили гърдите си с ордени (някои дори носеха по няколко ордена!) — златни и сребърни ордени, бели и червени емайлови звезди, окачени на пъстроцветни ленти, грейнали с примамлив блясък в лъчите на слънцето. И орденоносците стъпваха някак по-твърдо от ония, които нямаха ордени, и в тяхната стъпка се чувствуваше горда самоувереност и достойнство.

Понесен от многолюдния поток, нашият герой крачеше заедно с другите манифестанти и лека тъга го обвиваше като тънка паяжина. Вярно е, че той беше един от уважаваните служители в учреждението

и не случайно овехтялата му длъжност бе обновена с диспечерски лак. И все пак имаше нещо, което не му достигаше, за да бъде напълно доволен и щастлив, и това нещо носеше благозвучното име *орден*.

Може да изглежда невероятно, но тоя грохнал от житейските удари човек внезапно се съживи и окрили. Старата мечта, която бе привидно затрупана от събитията и семейните нещастия, отново проблесна из пепелта като разкрита жарава. И отново парливият копнеж за орден обхвана самотника и го залюля в миражната си люлка. Но не самият орден блазнеше като суетен накит бай Петко, а олицетворената в него благосклонност на държавата към смирената му личност.

„Какво значи да бъдеш награден с орден? — мислеше си архиварят. — Това значи, че държавата те забелязва, вижда те, че съществуваш и се трудиш за нея, гледа те, че натискаш перото, че вписваш акуратно разните входящи и изходящи номера, че удряш неуморно печатите, и затова, като отплата за твоите усилия, тя те удостоява с високото си внимание.“ И наистина, нима години вече наред той не служеше на тая държава с мравешко усърдие, не изпълняваше най-предано и безкористно своя дълг към родината, за която се беше сражавал в две войни и едва не бе загубил крака си? И нима за същата тая родина не загина и Стефчо, едничкият му син — ей така, от обикновена войнишка смърт, без никакво посмъртно отличие? Мигар за всичко това нашият скромен труженик не заслужаваше ако не един от ония сияйни ордени, то поне някой дребен бронзов медал, подходящ за мишата кожа, върху която той бе приютил своя тих архиварски животец?

Бай Петко беше уверен, че някой ден все ще се сетят за него и без дори да се дига излишен шум по вестниците, ще окачат мълчаливо на гърдите му възделения знак на държавното благоволение и признателност. И той очакваше тоя ден с търпеливо упование, затворен в тайната си мечта като в непристъпна кула.

Ала понякога, както седеше в ателието на Стоян Белопопски, бай Петко чувствуваше, че мечтата напирала да бъде споделена с приятеля му и той с мъка се овладяваше да не я издаде. В такива минути на потиснато откровение той само въздъхваше и уж тъй, между другото, подхвърляше с престорено равнодушие:

— Четеш ли вестниците? Напоследък пак раздават ордени.

Стоян Белопопски работеше от няколко седмици у дома си, след като осъществената вече зарзаватчийница бе навлязла победоносно в неговата работна територия.

— Орден ли? — зъбеше се той. — Нека ги раздават. Аз не желая никакъв орден. Вземат ти ателието, пък после те награждават с орден!

И Стоян Белопопски се заканваше, че ще върне ордена, макар че никой не беше го наградил и нямаше намерение да го награждава.

* * *

Зачестилите астматични пристъпи все по-настойчиво напомняха на архиваря, че той е минал вече шейсет години и че е настъпило времето да се радва на пенсионерска книжка.

След дълги колебания и напрегнато виране в бъдещето най-сетне бай Петко подаде писмено оставка по здравословни причини, като поднесе отличните си почитания и решително завъртя в три посоки нечетливия си подпис.

И по приетия от паметивека обичай последваха съжаления, съчувствено се изказаха съмнения дали истинската причина не е лична обида или недоволство, отправиха се дори съвети за оттегляне на оставката. И после изненадата прекипя и из хладния лабиринт на учреждението излезе къса и суха заповед за уволнение по пределна възраст. Така завърши дългогодишното свещенодействие на бай Петко сред преписките и регистрите. Сега оставаше само да се уреди традиционната прощална вечеря, с която се заеха изпитани познавачи на банкетните церемонии.

За тая вечеря единодушно бе избрана уединената стаичка на един приличен ресторант с червени рибки в стъклен аквариум, с любезни сервитьори и с чисти покривки на масите.

Набелязаните участници в банкета — все близки по служба колеги на бай Петко — се събраха точно в уречения час. Самият герой на тържеството се яви в нов и неудобен син костюм, неотдавна ушит от приятеля му Белопопски. Току-що подстриган, с още полепнали по раменете му бели косъмчета, с несръчно вързана алена вратовръзка, той беше поруменял и изглеждаше някак неочаквано подмладен.

Посрещнат с дружно ръкопляскане, бай Петко веднага бе засипан с весели закачки и остроумия. Той се гушеше и се усмихваше неловко, възбуден от смътната надежда, че някъде зад тия стени го дебне отдавна мечтаният орден.

Дългата трапеза блестеше с излъскани прибори и чаши и пред всеки куверт беше вече сложена чинийка със засъхнал хайвер, търкалце шпеков салам, половин сардела, по една дребна като дрянка маслина и толкова сирене, колкото се слага в мишеловка. Към тия скромни мезета попоглеждаха много лакоми погледи, но още никой не се решаваше да заеме място край трапезата. Очакваше се някакво висше началство, което смяташе за необходимо да подчертае служебния си ранг със съответно закъснение.

Най-после, когато събраната компания изпуши достатъчно цигари и стаичката бе приветливо замъглена от тютюнев дим, откъм дъното на ресторанта се зададе очакваната с нетърпение началническа фигура — възпъльничка, благообразна, с големи интеллигентски очила. „Иде, иде!“ — разнесе се чинопочитателен шепот и почетният гост се озова в окръжението на двайсетина жертвоготовно усмихнати физиономии.

За да оправдае закъснението си, началникът заяви на всеуслишание, че бил задържан от министъра, и след това респектиращо алиби той се разположи в средата на трапезата, като прие покровителствено от лявата си страна самия, тъй да се каже, юбиляр. Насядаха и останалите гости и пиршеството започна.

Сервитьорите се надпреварваха да поднасят напитки и големи тежки чинии с печено месо и с гарнитурни, настъпи приятно оживление с дигане на чаши и насърчителни наздрависи. В един момент, когато трапезата шумеше в непринудено демонстриране на колективния апетит, чу се звънко почукване с нож върху чиния и всички притихнаха в очакване на неизбежното приветствено слово.

Началникът се надигна бавно от стола си, поизкашля се многозначително и като оправи очилата върху големия си нос, започна да плете разкошен словесен венец около личността на архиваря. Полуобърнат към бай Петко, той изтъкна неговия бедняшки произход, описа надълго и нашироко как е страдал в миналото и как се е издигнал на собствените си плещи благодарение на своя упорит труд и добросъвестност. Началникът наблегна, че както в службата, така и в

обикновения си граждански живот другарят Хамсиев е бил винаги на страната на народа, посочи го за пример на младото поколение и му пожела здраве и дълголетие. Завършвайки венеца от хвалебствия и благопожелания, човекът с големите очила дигна наздравица в чест на архиваря и седна отново на стола си с оросено от пот чело.

Прочувственото слово на началника бе изпратено с продължителни ръкопляскания, после сътрапезниците се заредиха да протягат пълни чаши към чествувания колега.

Бай Петко се чукаше поред с всички, развълнуван и просълзен. Той беше изпаднал в умиление пред собствените си заслуги и добродетели и приемаше хвалебствията като справедливо изтъкване на неговата предана служба към родината. Но защо в този тържествен момент, когато изреждаше заслугите му и дори го сочеше за пример на младото поколение, началникът не благоволи да окачи на гърдите му предвидения за такива случаи орден? Или може би имаше други хора, които се занимаваха с раздаването на ордена?

Отново се разнесе предупредително почукване (тоя: път с вилица) и сега точно срещу бай Петко се изправи председателят на учредения профкомитет. Сърцето на бай Петко се преобърна и дъхът му спря на гърлото. Председателят бе измъкнал отнякъде една яркочервена кутийка и я стискаше в ръката си — да, една истинска орденска кутийка, само че малко по-продълговата. „Може да е медал“ — гадаеше озадачено архиварят.

Новият оратор, известен с уменията си да произнася речи по всякакъв повод, също възвеличи колегата Хамсиев за дългогодишната му безупречна служба и подчерта неговото активно участие в живота на профорганизацията. С изненадващо за счетоводителската си професия разточителство той продължи дълголетието на юбилея с пожелание за стогодишна възраст и като прие необикновено тържествен вид, съобщи, че от името на профорганизацията се чувствува особено щастлив да поднесе на уважавания колега един скромнен дар. При тия думи председателят издигна бавно червената кутийка и я връчи с подобаващ жест на объркания архивар.

Бай Петко пое подаръка с трепереща ръка и разтвори плахо кутийката, сякаш се страхуваше да не изхвъркне нещо отвътре. Но върху бялата атлазена подплата не блесна нито орден, нито медал, а се

показа обикновена автоматична перодръжка, положена диагонално между две ластичета.

И пак се разнесоха ръкопляскания, и пак се дигнаха наздравици. Бай Петко преглъщаше разочарованието си и се кланяше унило на всички страни. Защо бяха излъгали мечтата му с тоя непотребен дар? Той постоя така смутен и нерешителен и после с едва сдържано ридание в гласа благодари накратко за топлите думи и за подаръка.

Гуляят продължи при повишено настроение. Виното развърза езиците и разтвори сърцата. Намериха се гласовити песнопойци, които подеха „Мила родино“ и след това заточиха от един неизчерпаем репертоар всякакви пародии и международни песни. Изхвърлен зад борда на веселието, бай Петко седеше свит и омърлушен и вече никой не му обръщаше внимание. В общата глъчка и залисия началникът успя да се измъкне незабелязано, а подире му се заизнизваха глави на многочленни семейства и контролирани през разстояние съпрузи, които бяха обещали да се върнат рано. Банкетната атмосфера постепенно се разреждаше, песните се топяха една по една и съвсем заглъхнаха, стаичката опустяваше и към полунощ на единия край на трапезата останаха само някакъв стар ерген регистратор и юбилярят архивар.

Пийналият колега се беше залепил за бай Петко и не го пускаше да си върви. Той пълнеше непрестанно чашата му с вино, като не забравяше и своята, възмущаваше се от неправдите и питаше защо на освободеното архиварско място не са назначили него, а са предпочели Григор Стоев, който бил подлец и некадърник. И изведнъж, кой знае по какви вътрешни подбуди, регистраторът повика сервитьора и поръча шампанско.

Бай Петко нямаше навика да гуляе и изпитото вино вече бе замаяло главата му. Като бързо бягащи облаци в съзнанието му преливаха най-разнообразни мисли и видения и се бореха в него най-противоречиви чувства. Бай Петко никога не беше пил шампанско и сега, когато тапата на бутилката изгърмя към тавана, той за пръв път в живота си усети приятнотръпчивия вкус на това чудновато питие, чиито студени капчици заискриха по пламналото му лице. И може би от шампанското, а може би и подведем от сърдечните излияния на сътрапезника си, архиварят сам се разнежи и неочаквано изповяда болката си по своята несбъдната мечта. Регистраторът го слушаше

съчувствено, споделяше мъката му и го уверяваше, че в цялото учреждение няма по-достоеен човек за орден от него.

— Мен не ми е за ордена, а тъй, за уважението, дето се казва — мигаше виновно бай Петко.

— Бъди спокоен, още утре ще оправим таз работа! — утешаваше го отзивчивият колега.

Белият лунен диск озаряваше с магичен блясък нощта, когато бай Петко тръгна към къщи, воден подръка от пияния регистратор. Водачът не беше никак сигурен в равновесието си, но съвсем сигурно заявяваше, че само една дума да каже, дето трябва, и орденът е готов. Разбира се, архиварят се съмняваше във всемогъществото на тоя полунощен утешител, но му беше приятно да слуша неговия дъждовен глас.

На следната утрин, полуизтрезнял, старият ерген надникна като лалугер в кабинета на началника с големите очила и му разправи най-подробно как снощи бай Петко се напил и плакал, че не бил награден с орден.

— Просто да не повярваш, другарю началник — хилеше се угоднически регистраторът. — Гледаш го такъв един мижитурка човек, пък и на него му се иска орден.

— Я го виж ти! Ха-ха-ха! — избухна във весел смях началникът. — Орден, а? Ами не иска ли да стане лауреат?

И като гнусна змия запълзя по коридорите и стаите на учреждениято мълвата, че бившият архивар искал орден и че вече бил подал молба за награждаване до Президиума на Народното събрание. И тая мълва се надуваше и уплиташе във всякакви измислици.

* * *

Отшумяха почестите, заглъхна злоезичието. Бай Петко се загуби сред обикновените хора и нагази в златната шума на пенсионерския листопад. Но той не седна на припек в кварталната градинка, както правеха някои други пенсионери, а продължаваше да пъпли по земята и все със същото мравешко усърдие се отдаваше на всякакви народополезни занимания. Въпреки напредналата си възраст бай Петко скоро стана активист и ту ходеше по къщите да напомня за събрания,

ту обикаляше улиците, препасал ръкава си с лентата на обществения контрол, или пък се навърташе около партийния клуб и гледаше да бъде полезен с някоя услуга.

Но с най-голяма готовност бившият архивар изпълняваше ролята на дядо Мраз, когато в махленското читалище „Светлина“ се уреждаха новогодишни забави за децата от квартала. Тогавя бай Петко обличаше наопаки дългото си палто, подплатено с агнешки кожи, слагаше на главата си червена качулка и дълга бяла брада и като нарамваше чувала с приготвените от по-рано играчки, явяваше се в полутъмния читалищен салон като пратеник от вълшебния свят на приказките. Покуцвайки с единия крак, необикновеният гост пристъпваше в дъното на салона, смъкваше от гърба си чувала с играчките и сядаше край светналата елха, накичена със запалени свещици и блестящи стъклени дрънкулки. Събраните деца го гледаха с плаха радост в широко разтворените очи и не смееха да се помръднат. Но добрият старец ги успокояваше с благия си глас, хвалеше ги, че били послушни, и ги зовеше по име. И децата едно по едно се отпущаха от полите на майките си и се доближаваха доверчиво към дядо Мраз, декламираха му стихотворения, пееха му песнички и той ги милваше по главиците и им раздаваше подаръци. И от бездънния чувал излизаха пъстри книги с картинки, говорещи кукли, кадифени мечета и копринени маймунки, гумени жирафи и скачащи до тавана топки, после забръмчаваше курдисано влакче, изскачаше смешен палячо, наполовина червен, наполовина зелен, а от някаква чудна музичка като къщица затрептяваше игрива мелодия със звънчета. Белобрадият чародей се усмихваше щастливо и палеше накачените по елхата ракетни пръчици, които пръскаха ослепителни бели звездици. Така завършваше празникът и дядо Мраз се връщаше към истинския живот в стария образ на пенсионер, със задъхани от астма гърди, отиваше си у дома и прибираше в една картонена кутия от обуца червената качулка и бялата брада до идната Нова година.

След оная вечер, когато му поднесоха измамната червена кутийка, бай Петко се чувствуваше пренебрегнат и сякаш ограбен. Към това чувство се притуряше и горчивата утайка от изповяданата мечта, която той наивно разкри пред лекомисления регистратор. Оттогава нещо се пречупи у тоя добродушен човечец и неочаквано го озари просветлението, че той напразно се самозалъгва с фантазии и че едва

ли ще получи орден, защото като него има хиляди човешки мравки и не е възможно всички те да бъдат наградени. От това жестоко прозрение неговата мечта започна постепенно да се топи и да гасне, докато най-сетне от нея остана в съзнанието му само някаква златна пращинка, която колебливо блещукаше. И изплашен, че тая златна пращинка може съвсем да угасне и да му отнеме радостта на илюзиите, бай Петко потърси друга нереалност и други миражи в своите новогодишни преображения, като приемаше образа на любимия старец с играчките — дядо Мраз.

* * *

Но една Нова година, както раздаваше подаръците на децата, бай Петко усети, че му прилошава. Пред очите му притъмня, побиха го студени тръпки. Той едва дочака края на забавата и се измъкна през задната врата на читалището. Беше мразовит следобед с дълги ледени висулки по стрехите и капчуците, силен вятър навяваше из улиците снежен прах.

Когато се прибра в къщи, бай Петко съвсем премалая, смъкна си набързо обувката и дрехите и с мъка се довлече до леглото, като придърпа парцаливия юрган чак до носа си. Тресеше се цял, главата го болеше, остри бодежи го прорязваха в гърба и в гърдите, сетне пламна в огън и тялото му се обля в пот.

Десетина дни се бори бай Петко с тежкия азиатски грип, който го бе връхлетял. Хазаите не го оставяха сам, навестяваше го и лекар, слагаше му инжекции, но болният все отпадаше, унасяше се и бълнуваше.

В такъв един кошмарен унес бай Петко се намери сред някаква просторна празнична зала, отново преобразен като дядо Мраз. Но тоя път елхата е грамадна и се издига високо, високо... Ослепително блестят по широко разперените клони безброй свецици и чудни, невиджани украшения, а бай Петко вади из чувала всякакви подаръци и щедро ги раздава на окръжилите го деца... На първия ред, между другите жени, той съзира и така Нешка, същата, каквато беше на младини — свенливо усмихната, с чист иконописан образ, с кротко скръстени на скута тънки, прозрачни ръце. Тя движи устните си и

нещо му говори, но той не я разбира... Ето го и мъничкия Стефчо, яхнал огненочервено дървено конче (такъв червен беше някога и оня мотоциклет). Стефчо размахва ръце и кончето препуска и хвърчи, и се изгубва в облаците... Но какво е това? На върха на елхата пламти голяма звезда... не, това не е звезда, а лъчезарен орден, който потрепва в златисто сияние... Бай Петко протяга ръка към ордена, ръката му се удължава, още малко, и ще го достигне, ала в тоя миг видението изчезва и болният усеща в просъница как в протегнатата му ръка лекарят забива иглата на спринцовката.

Но не помогнаха никакви инжекции и лекарства. Невидимият азиатски вирус излезе победител и покоси още един човешки живот.

В разлепените из махалата некролози пишеше, че след кратко боледуване е починал другарят Петко Хамсиев (в скоби бай Петко), 67-годишен, бивш служител в еди-кое си учреждение. И още веднъж се поменаваха неговите заслуги и добродетели и на края се съобщаваше, че тленните му останки ще бъдат изложени в Дома на покойниците при гробищата, където ще се извърши и самото погребение.

Като развяваше некролозите по оградите и стените на къщите, януарският вятър свиреше пронизително и приканваше минувачите да се спрат и да прочетат скръбната вест, да видят и да разберат, че си отива завинаги прекрасният гражданин, кроткият човек с доброто сърце, незабравимият квартален дядо Мраз, който сбъдваше мечтите на децата и загребваше с щедри шепи тяхното щастие от вълшебния си новогодишен чувал. Но минувачите не слушаха вятъра и сгушени в дигнатите си яки, бързаха и отминаваха некролозите, без дори да ги забележат.

Две-три стари махленки се погрижиха за мъртвеца — повикаха бръснаря Коста да го обръсне, облякоха го в нови дрехи (банкетния син костюм) и го натъкмиха прилично в простия ковчег, с надиплено платно и възглавничка, с борови клонки, бръшлян и няколко сиромашки зимни цветя. Една восьчножълта бабичка донесе кой знае отде намерена малка бяла хризантема и я положи на гърдите на покойника. И накичен с тая хризантема, която напомняше бяла многолъчна звезда, бай Петко лежеше гордо изпънат зад стъклената витрина в Дома на покойниците, сякаш самата смърт го бе удостоила с някакъв висок орден на вечния покой.

После зад разнебитената погребална кола се нареди малка групичка изпращачи, между които беше и шивачът Стоян Белопопски. Двете клюмнали кончета трепнаха при дръпването на поводите и колата заскрибуца и понесе мъртвия към една далечна алея, където гробарите чакаха край зиналия гроб като палачи, с изправени кални лопати.

И бай Петко потъна в земята, захлупен в черния ковчег, с бялата хризантема на гърдите.

Когато изпращачите тръгнаха към трамвайната спирка да догонят живота, заваля нов сняг над вече оснежените кръстове и паметници.

И стана толкова тихо сред пустата бяла шир наоколо, че се чуваше как шумоляха снежинките, които се сипеха бавно от замъгленото небе.

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.